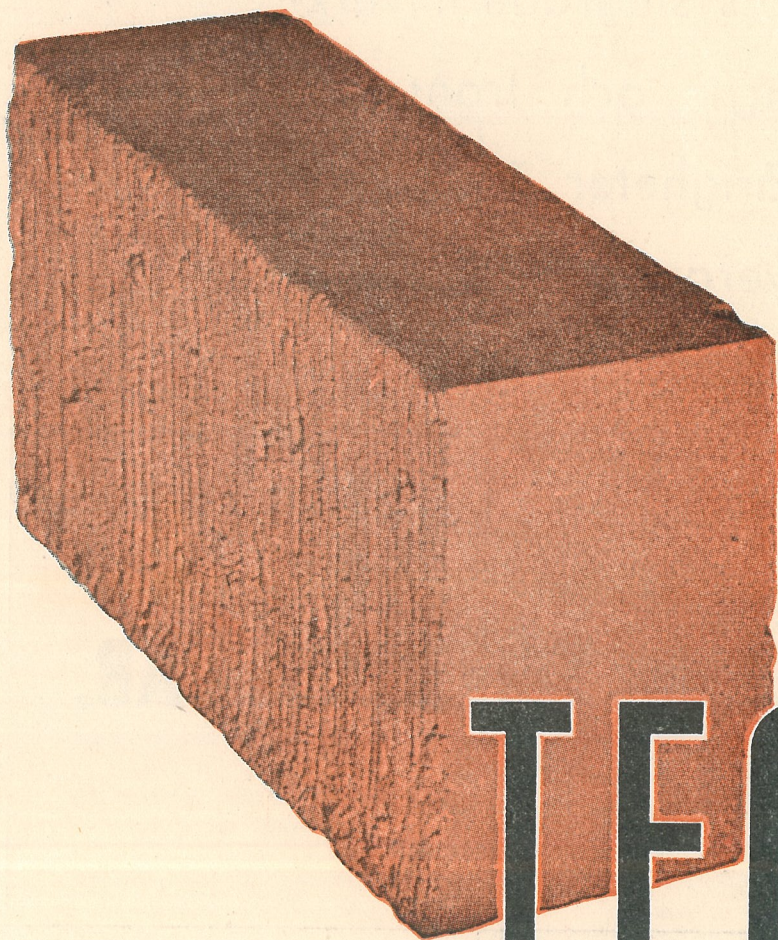

5

**1945 Innehåller: Murningsarbetets estetik •
Från skråhantverk till byggnadsindustri.**

TEGEL

100.000.000

TEGEL

Trots stegrade tillverknings- och transportsvårigheter ökas våra leveranser månad efter månad.

Tegelbrukens Försäljnings AB.

STOCKHOLM

TEGEL

REDAKTIONSKOMMITÉ BRUKSÄGARE GUNNAR WULF,
MAJOR CURT CAMITZ OCH DIREKTÖR JOHN BAUNGE
REDAKTÖR OCH ANSVARIG UTGIVARE: CIVILINGENIÖR
REINHOLD ELGENS TIERNÄ
Exp. och annonskontor: Kungsgat. 32, Sthlm. Tel. 233105.
Redaktion: Grev Turegatan 14, Stockholm. Tel. 670910
Eftertryck utan skriftligt tillstånd förbjudet. Copyright

ORGAN FÖR
SVERIGES
TEGEL-
INDUSTRI-
FÖRENING
ÅRG. 35

MURNINGSARBETETS ESTETIK

Erfarenheter och iakttagelser speciellt vid
vanligt bostadsbyggande

Av arkitekt M. A. A. Povl Baumann, Köpenhamn

DK 693. 2: 72.

Denna artikel utgöres av manuskriptet till ett föredrag, som arkitekt Baumann hållit i Köpenhamn för Akademisk Arkitektforening 1941 samt för eleverna på Konstakademiets Byggningskole. Artikeln har 1944 publicerats i den danska tidskriften Arkitekten, månads-
häfte nr 1 och återgives härmed, för tidskrif-

ten Tegels läsare, efter tillstånd av författaren. Den behandlar givetvis uteslutande den danska byggnads- och murningsmekniken och vi påminna här om, att det danska teglet har normalformatet 5,5×11×23 cm. Artikeln är ganska omfattande och kommer att uppdelas på två nummer av tidskriften. *Red.*

Trots att det de senaste åren tillkommit så många nya material och trots den armerade betongens ökade användning, delvis också inom bostadsbyggandets område, är dock teglet alltså det allt behärskande materialet vid vanligt byggande. När man som jag har byggt tegelhus i över 30 år får man under tiden lust att samla sina erfarenheter från eget arbete och sina iakttagelser av andras och framlägga dessa för sina kolleger och för blivande arkitekter som ett slags arv till nästa generation.

De tankar jag tänkt och de resultat jag kommit till vill jag nu försöka delge andra. När jag härvid av naturliga skäl kommer att tala en del om mina egna arbeten, hoppas jag, att det icke skall upptagas som en övervärdering av min egen insats. Jag är endast en av många och stöder mig i allra högsta grad på, vad jag lärt av mina jämnåriga och yngre kolleger samt naturligtvis genom studier av gamla hus, men man talar nu en gång lättast om det man känner bäst, nämligen sig själv. Det kan heller icke undvikas att jag kommer att kritisera andra arkitekters arbeten. Jag hoppas man skall förstå att det ligger i sakens intresse, nämligen den gemensamma dyrkan av detta urgamla och vackra hantverk.

Jag skall härefter övergå till mitt ämne: Hur man bygger vackra och naturliga hus av tegel. Här gäller följande regler.

Alla höjdmått bestämmas naturligtvis av skiftgångarna. 15 skift = 1,00 m. En våning är alltså t. ex. 2,80 m, 2,87, 2,93, 3,00 m o. s. v. Detsamma gäller alla höjdmått för fönster- och dörröppningar.

Vid konstruktion av fasadtegelväggar bör man använda modulen 12 cm = en kopp + en fog, på så sätt att alla

fönster- och dörröppningar äro moduler av 12 cm + 1 cm och alla pelare en modul av 12 minus 1 cm, t. ex. 95 cm. När man använder särskilt löpförband, varom mera senare, kan man gå ned till mått delbara med 6 cm = $\frac{1}{4}$ sten, men endast där det är absolut nödvändigt.

När man av ekonomiska skäl är tvungen att mura fasaderna av sorterat, strängpressat murtegel, är det vackert att vända löpsidornas sandade baksida framåt. Så vitt jag vet, var Ivar Bentsen den förste som införde denna teknik. Man skall i så fall sträva efter att det kommer så många löpförband som möjligt i murytan, samt att kopparna äro fördelade på det mest oregelbundna och enkla sätt, också av hänsyn till murens stabilitet. Jag visar här ett förband, där kopparnas placering återkommer först i vart 4:e skift. Fig. 1.

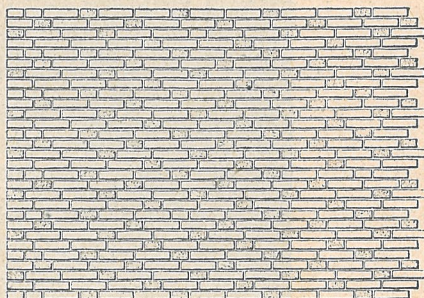

Fig. 1. AR-förband som upprepas efter vart 4:e skift.

Det är konstruerat 1927 av min förre medhjälpare arkitekt August Rasmusen och bildar en mycket vacker och enkel muryta. Fig. 2 visar ett förband, konstruerat av tidigare min medarbetare och senare min kompanjon, arkitekt Knud Hansen.

Bilden visar hur långt man kan gå för att uppnå enkel oregelbundenhet i förbandet, ty först vart 10:e skift är lika beroende på att 2 löpare + en kopp är 60 cm = 10 pettringar.

TEGEL

LOMMA HANDSLAGNA FASADTEGEL

I GULT OCH GULGRÖNT

DEL AV BYGGNADER VID "KOBARNES
VÄG", GÖTEBORG, fasadbeklädda med
Lomma gröngula, handslagna fasadtegel.

A.-B. LOMMA TEGELFABRIK

LOMMA

TEL. 2 o. 4

SLOTTSMÖLLANS

handslagna fasadtegel

är sedan århundraden känt för sin
höga kvalité och vackra mörkröda färg.

Wallbergs Fabriks Aktiebolag

Tel. växel 3700

Halmstad

Tel. växel 3700

MÅNGHÅL

Tegel

NUTIDENS och FRAMTIDENS
BYGGNADSMATERIAL försäljes av

GÖTEBORGS TEGELAKTIEBOLAG

MAGASINSGATAN 3. TEL. 1313 68, 1313 48

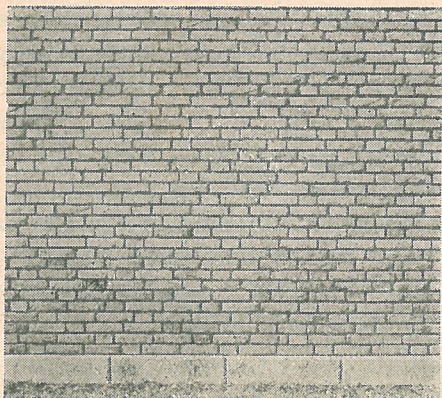
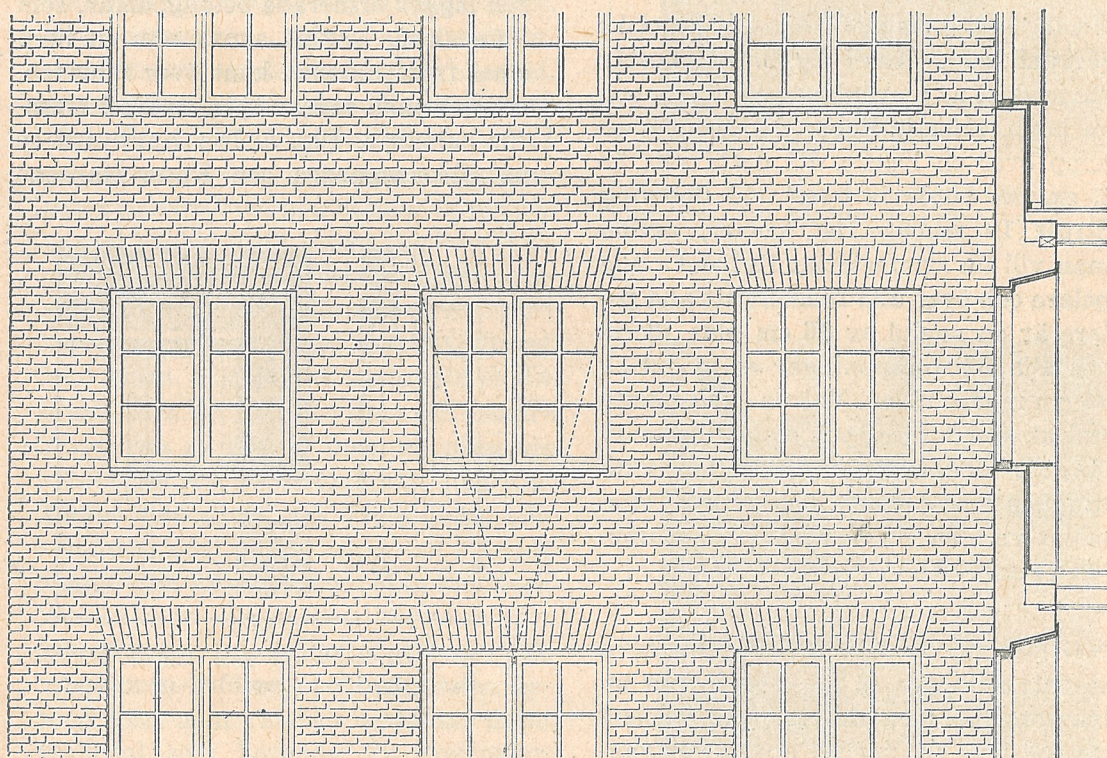

Fig. 2. Fotografi av KH-förband som upprepas vart 10:de skift.

När man använder riktigt fasadtegel och murar i kryssförband är det vack-

rast att förbandet i alla pelare är symmetriskt, alltså att det mitt i var pelare och mitt i var bröstning ligger en löpare med en kopp över. Fig. 4. Detta gäller naturligtvis särskilt vid regelbundet indelade fasader. Man kan mura förbanden enkelt hela vägen, sålunda att ev. pettringar kommer helt ut i smygen, i varje fall när fönstren sitta med ringa smygdjup, man kan också där fönstrets bredd icke är ett udda antal koppar, vid fönstersmygen lägga en trekvartssten i koppskiftet och en kopp i löpskiftet, varvid man undgår extra betalning för huggning av mästerpettringar.

Kryssförband, symmetrisk

Snit

Plan

Fig. 4. Kryssförband med symmetriskt förband i pelare och fönsterbröstningar. Symmetriskt raka valv med upplag $1:4 = 8$ cm och vågräta stötfogar. Lägg märke till förbandet vid fönstersmygarna.

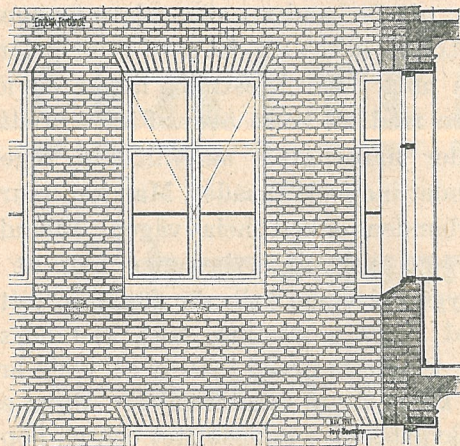

Fig. 3. Engelskt förband med djupa och vitmålade fönstersmygar, symmetriskt förband i pelare och fönsterbröstningar och raka valv av stående stenar, vilka luta 1: 2.

En särskild form av förband är engelskt förband, som visas i fig. 3. Här består varje skift av omväxlande en löpare och en kopp, sålunda ligger det överallt en kopp över en löpare. På detta sätt är t. ex. det berömda huset vid Downing Street 10 murat. Det kräver, såvida man vill ha symmetriskt förband i alla pelare och över alla fönster, att alla pelare är en modul av 36 cm plus 12 cm och alla fönsteröppningar en modul av 36 cm minus 12 cm. Valven skall i detta fall ha stor lutning och endast bestå av stående stenar och fönstren bör sitta djupt in med putsade smyggar som oljemålas vita, så att murytan endast uppträder som yta.

När man murar valv över fönster böra stenarna huggas så att stötfogarna bli horisontella, men det är icke vackert om fönstren äro mycket bredare än vanliga gammaldags tvåluftsfönster. Fig. 4. Pilhöjden bör vid raka valv vara ganska ringa, högst 5 mm. Det säger sig själv att valven skall vara symmetriska med en stående sten i mitten. Om fönsterbredden icke skulle passa för ett udda antal stenar, kan man låta valvet gå en liten bit utanför fönsterbredden på var sida. Det kan ofta först avgöras på

platsen. I fasader med moderna, breda fönster är det svårt att mura raka valv över dessa. Man bör i så fall ej heller mura raka valv över smalare fönster, då blandningen av raka valv och icke synliga valv är fult. När man murar in järnbalkar över breda fönster, bör man se till att järnbalkarna icke gå ned under skiftet, varvid fogen över fönstren blir bredare än sidofogarna.

Denna inmurning av järnbalkar är emellertid ganska svår att utföra och heller icke särskilt stabil, även om det göres med cementbruk. Jag visar här en synnerligen vacker lösning på problemet, som består i att man över fönstren lägger armerade betongbalkar, som i fasaderna endast synas som en liten smal framträdande kant över fönstren, emedan man murat $\frac{1}{2}$ -stenstegel framför balkarna. Fig. 5. Det finnes att se på Klockargården och Knud Hansens

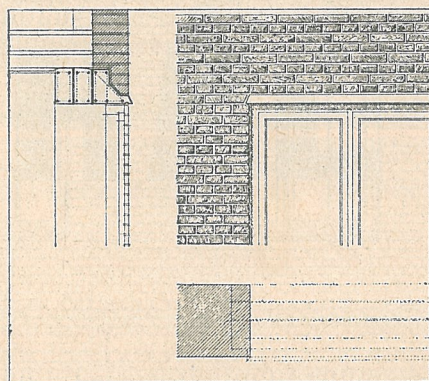

Fig. 5. KH-betongbalkar över fönster. Balkarna gjutna med en försats av vit cement.

hus i Bispeparken vid hörnet av Frederiksborgvej och Tomsgaardsvej. Om denna synliga kant på balkarna gjutes med vit cement och stenhjöl, verkar det vackert och prydligt mot både röda och gula tegelväggar.

Bågformiga valv över muröppningar skall helst ha radien = öppningens

bredd, alltså $\frac{1}{6}$ av cirkelbågen och muras endast med $\frac{1}{2}$ -stenshöjd. Man skall se till att de 3 fogarna i valvets hörn mötas nöjaktigt i en punkt samt att överkanten på det bågformiga valvet går upp till hälften i ett skift och sammanfaller med en vågrät fog.

Sockel och källarmurar.

Vid byggnadens sockel och när den skall genomskäras av dörrar, källardörrar och fönster uppstår det olika problem. Det enklaste sättet är att mura huset ända nedifrån grunden av samma slags tegel, möjligen med särskilt hårdbränt tegel till de 4 nedersta skiften och att icke markera någon vågrät sockellinje. Det eliminerar många svårigheter, som annars uppkommer, i synnerhet, när marken icke är plan. Man måste då sörja för att tegelfasaden går ända ned till botten av den utvändiga källartrappan genom att vid gjutningen av grundmuren bereda plats för en $\frac{1}{2}$ -stens skal-mur av fasadtegel. Källartrappans vingmurar bära också utföras av hårdbränt tegel, så att betongen överhuvudtaget icke synes. Fig. 8. Det vackraste skulle också vara att utföra ytter- och källartrapporna av tegel i form av pressade klinkerplattor, på samma sätt som Kay Fisker har gjort vid Vesteröhus, tillsammans med en låg sockel av stående stenar som följa marken. Man kan dock vid enklare byggnader försvara att yttertrappan och källartrappstegen och vingmuren utföres av färdiggjuten betong i det man i så fall betraktar detta material som hörande till trottoaren (eller gården) i det att gatorna i förstä-derna vanligen bestå av ytbehandlad makadam och betong. Man skall i så fall sträva efter så få trappsteg som möjligt framför ytterdörr o. dyl., helst bara ett, då betongen i större mängd misskläder fogade murverk. Det är av vikt att alla fönster och alla utvändiga dörrar sitter med samma smygdjup i varje

Fig. 6. Povel Baumann: Entré till A/S Jernkontoret. Det bågformade valvet har en radie, som är lika stor som öppningen är bred.

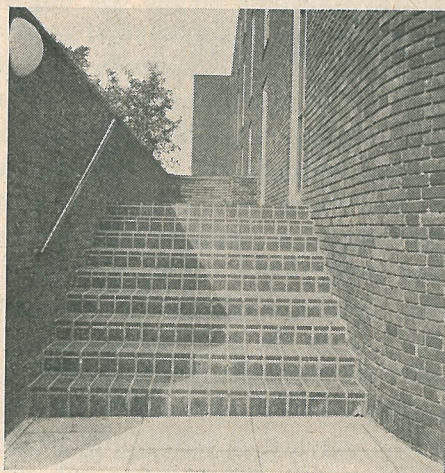
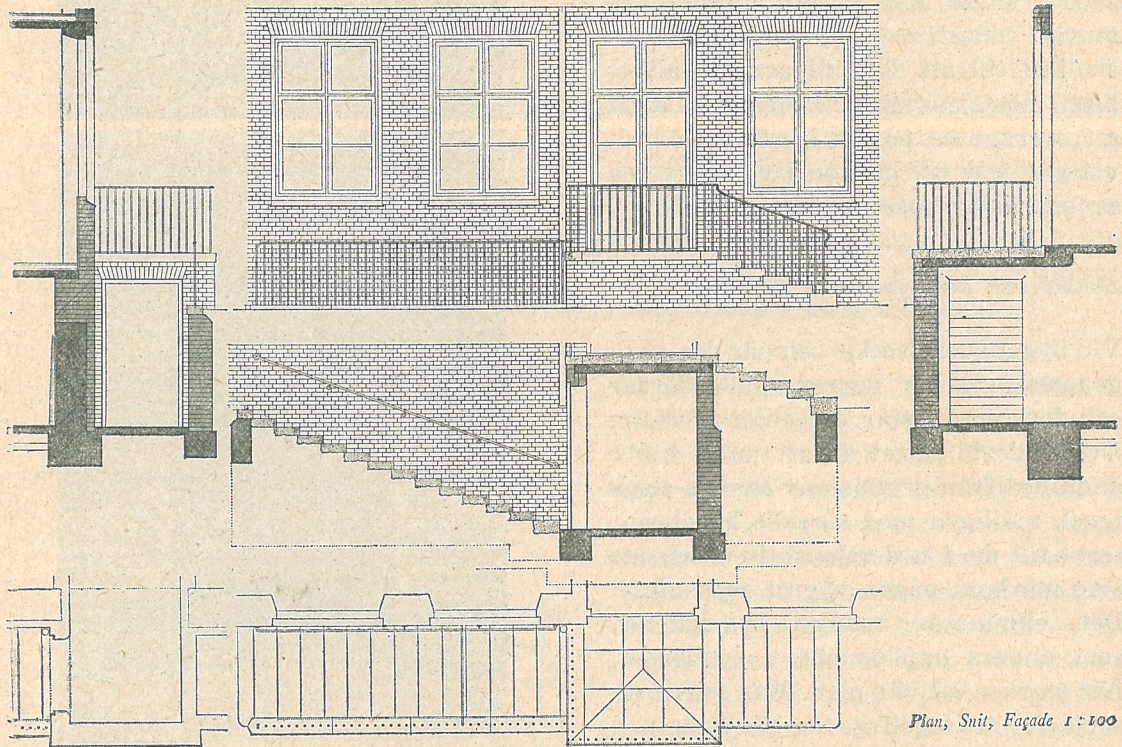

Fig. 7. Vilhelm Lauritzen: Utvändig trappa vid Gladsaxe Raadhus. Trappan är belagd med pressade klinkerplattor.

fall när de ha raka valv. Är det bågformade valv över öppningarna är det ofta vackert att sätta fönstret och dör-

Plan, Snit, Façade 1 : 100

Fig. 8. Povel Baumann: Detalj av utvändig trappa och källartrappa där hörnjärn placerats vid källarnedgången och murverket och går ned på båda sidor om källartrappan. Observera att trappstegen äro 2 skift höga = 13,3 cm och tre koppar breda = 36 cm.

ren starkt indragna så att det blir en markant skillnad. Om man skall genom-bryta murytan t. ex. genom "aabne forrum"* i källaren, kan det göras på två sätt. Antingen genom att draga in den släta fasadmuren i "forrummet" och alltså mura denna inre vägg på samma sätt som fasaden. Det kan se mycket trevligt ut om det icke är för många dörröppningar i "forrummet" och om det på det hela taget kan få en någorlunda klar arkitektonisk utformning. Ofta kan det vara enklare att om-giva öppningen med hörnskydd på alla tre sidorna och sedan putsa och olje-måla väggar, tak och dörrar i en färg, ev. vitkalka dem tillsammans med de invändiga källarväggarna så att fasad-

*I vårt språk saknas motsvarande kollektiv-ord, men här avses de täckta utrymmen man erhåller vid indragning av visst parti av fasaden t. ex. indraget entréparti, pergola e. d. Red. anm.

muren endast uppträder som yta och det inre materialet går helt fram till kanten. Fig. 8. Vid en källartrappa skall hörnjärnen gå ända ned till botten, så att källartrappan alltså blir så mycket bredare. Det är särskilt vackert att vända hörnjärnet utåt, så att det bildas en liten dubbelfals och sedan måla det svart eller mörkt. Fig. 9. Man kan också begränsa sockeln till underkant av källarfönstret eller till underkanten av bottenvåningens betongbjälklag och tjära den svart med ren koltjära. Det ser pampigt ut, men kan endast användas, om byggnaden icke har för många utvändiga trappor eller källartrappor därför att den svårigheten alltid upp-träder att man icke vet, vad man skall göra med trappstegen. Det blir inte snyggt när deras fadda cementfärg blir jämförd med den färgstarka koltjäran. Man kan tjära stegens lodräta yta

A.-B. Nabbensbergs Tegelbruk

Vänernborg - Tel. 5

MÅNGHÅLTEGEL

Volymvikter 1.0 - 1.2

Hög värmeisolering

Hög tryckhållfasthet

Tenggrenstorps **T**egelbruk

VÄNERSBORG

Tel. 1251, växel

MÅNGHÅLSTEGEL

LÅGT VÄRMEGENOMGÅNGSTAL

HÖG TRYCKHÅLLFASTHET

TILLVERKNINGSKAPACITET:

DIV. MURTEGEL 5.000.000

TAKTEGEL 3.000.000

DRÄNERINGSRÖR 1.500.000

Fig. 9. Povel Baumann: Port för egendomen Nørrevold 32—34, sedd från gården. Hörnjärnen skilja den fogade fasadmuren från den vitmålade porten.

men riktigt bra blir det inte. Det är naturligtvis bättre om man har råd att utföra stegen och källartrappan av granit. Den bör i så fall ha en grovt bearbetad yta eller utföras i gammalt material.

Det kan vara ganska vackert att stryka betongsocklar och betongsteg med den s. k. granatfärgen, både på de lodräta och de vågräta ytorna, men det kräver att de skall vara torra och att man kan avspärra trafiken så länge det behöves.

Summa summarum. Rå betong får icke synas i fogade murverk. Betongen skall antingen vara dold eller tjärad, målad med granatfärg eller gjuten med färgytter av vit cement och stensmjöl. Den får endast synas där man har låga trappsteg eller källartrappor, där man kan uppfatta den som tillhörande trottoaren och icke huset. Det jag nu har sagt gäller naturligtvis också balkonger, varom mera senare.

Om man har råd att utföra byggnadens sockel och utvändiga steg av granit eller annan hård sten, blir hela problemet

mycket enklare, men också här är det vissa estetiska regler som bör iakttagas. Man kan draga sockeln horisontellt och markera den över ytterdörren och föra den fram till källardörren. Man bör i så fall också utföra källartrappans vingmur av granit, på så sätt att allt material under sockelöverkanten är av samma slag. Har man endast råd att utföra trappsteg och avtäckningar i granit, kan man putsa sockel och vingmur med granatputs.

Om man har infattningar av murverk, sandsten, puts eller trä runt dörrar eller fönster, gäller den regeln att det svagare (och finare) materialet aldrig får "sjunka ned" i det starkare. Det skall tydligt vila ovanpå det starka, som skall verka som en sockel för det eller också skall det starkare (grövre) materialet arbeta sig upp genom det svagare. Granitsockeln under källarfönstren kan springa fram något eller ligga i murlivet som fig. 12 visar. Det ser mycket fult ut, om smygen under källarfönstret skär ned i sockeln.

Om man icke kan undvika att något av källarfönstren går ned genom sockeln

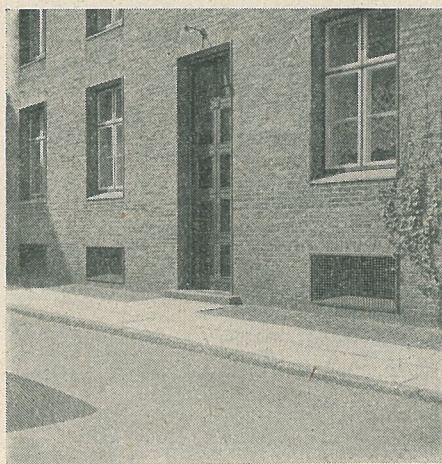

Fig. 10. Kay Fisker: Detalj av Jagtgaarden visande entrétrappsteg och sockel av pressade klinckerplattor samt de djupa putsade fönstersmygarna.

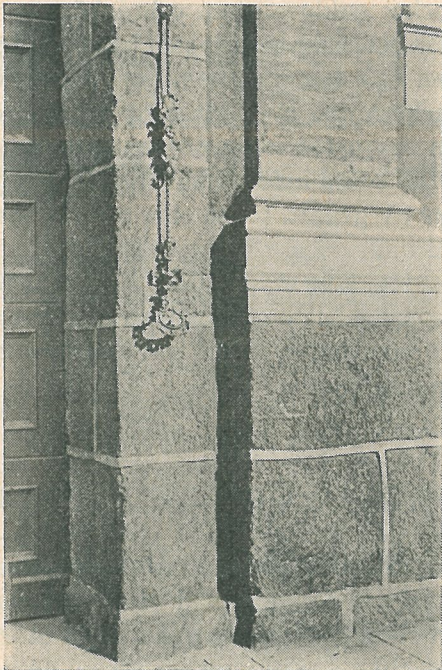

Fig. 11. Detalj av förkroppad granitsockel och portomfattning av granitblock vid Thotts palats vid Kongens Nytorv.

bör denna helst ligga i murytans plan. Det är fult om den framspringande sockeln är genomskuren av källarfönstret. Detsamma gäller till en viss grad när byggnaden ligger i så lutande terräng att man måste låta sockeln springa fram, såvida sockeln icke är utformad på ett särskilt sätt, som ex. vid Knud Hansens förut omnämnda hus.

När man har höga starkt utskjutande socklar av natursten i hela källarens höjd, som på gamla palats och denna sockel genomskäres av en port eller dörr, uppstår det ett problem som är svårt att klara. Det kan lösas genom att man stannar sockeln ett stycke från porten och förkroppar den runt om sig själv eller att man låter sockelmaterialet gå upp omkring porten eller bilda upplag för valvet och här giva det samma eller ännu kraftigare utsprång än själva sockeln. Fig. 11. Det är emeller-

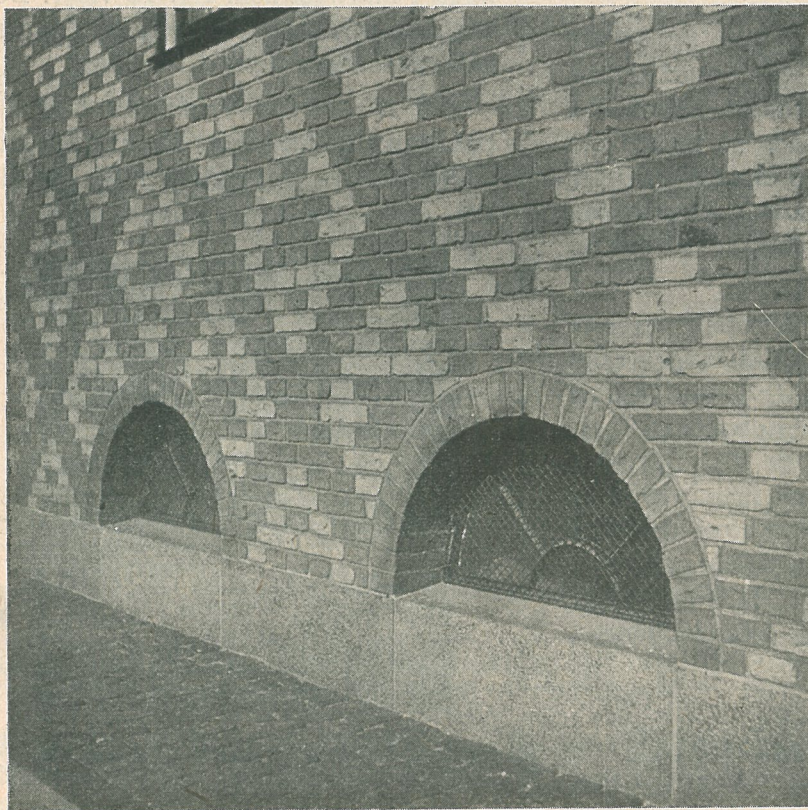

Fig. 12. Povel Baumann: Detalj av "Linnéhuset" vid Aaboulevardens som visar hur granitsockeln ligger i nivå med muren och med lutning från de djupt sittande källarfönstren.

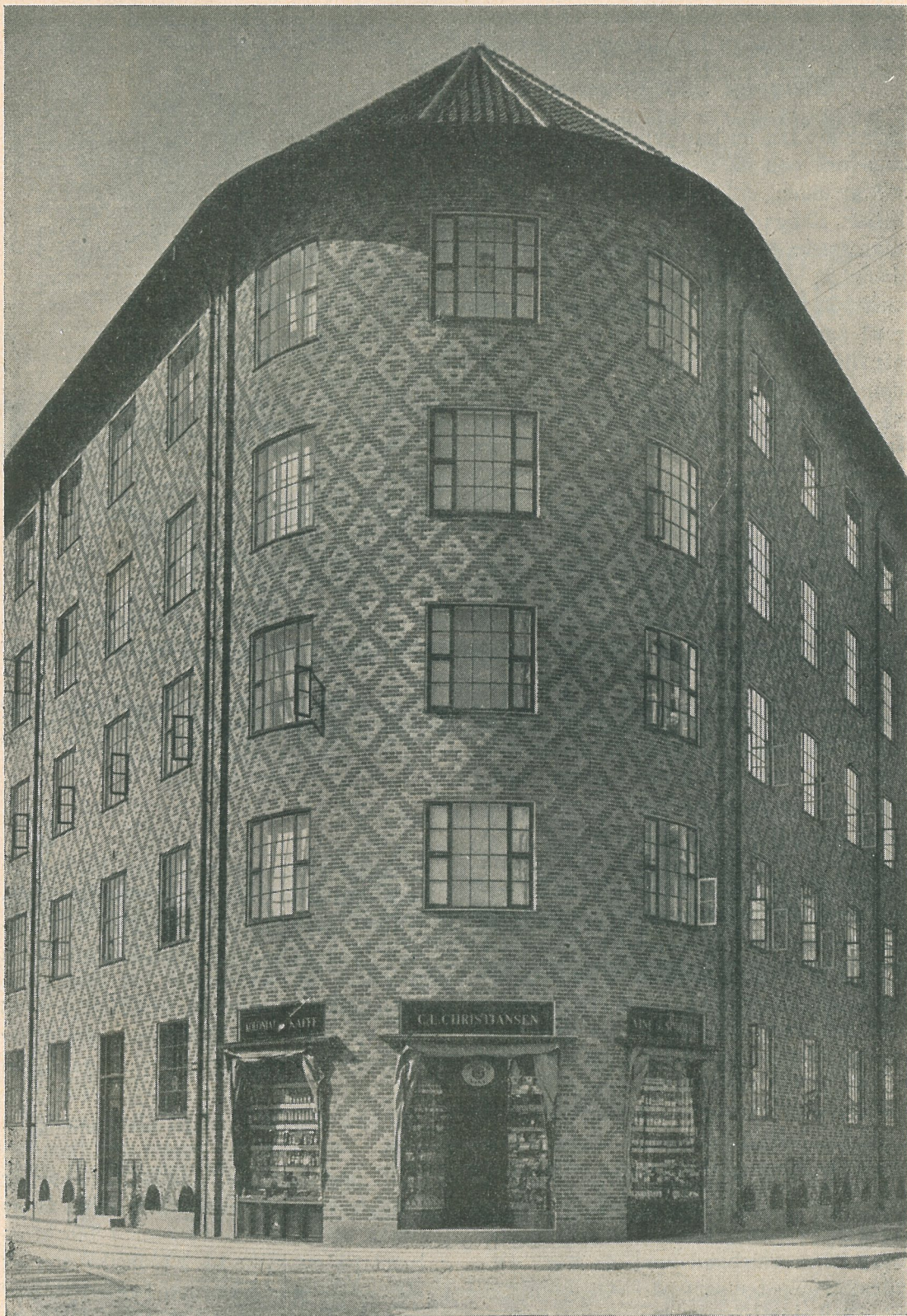

Fig. 15. Bøvl Baumann: Kommunal Beboelsebygning, hörnet av Aaboulevarden och Henrik Rungs gade. Bilden visar hur fasadens mönster stämmer med byggnadens fasadindeling och våningshöjder.

tid ett problem, vilket redan av ekonomiska skäl sällan förekommer vid vanligt enklare bostadsbyggande.

Efter att jag nu har genomgått vanligt murverk och de speciella förhållanden vid grunden, vill jag nämna ett par detaljer. Längs gaveln är det vackert att mura s. k. strömskift. De bör alltid indelas så, att de består av ett helt antal skift på så sätt att de kan återkomma med samma förband var gång och så att förbandet löper igenom obrutet från den ena trekanten till den andra. De användes bäst vid gavel, som icke är brantare än 45° vilket framgår av fig. 13.

Vid plana tak är det vackert att mura sluttande stående skift upp mot papp-taket, avtrappade längs gavlarna, som fig. 14 visar. Därigenom undgår man den längsgående snedhugningen av stenarna utefter takytan.

Jag vill också beröra den flerfärgade murytan i regel utförd av gula och röda tegel. Den enklaste är den vanliga "tårtmuren" där vart annat skift är rött och vart annat gult. Här måste naturligtvis alla valv och bågar muras på samma sätt. Det ger tillsamman en vacker rödgul färg. Ett vackert resultat kan uppnås genom att i en röd mur mura vart 3:e skift av gula stenar och genomföra detta på samma sätt i alla valv, bågar och gesimser. Här måste de gula stenarna sättas ytterst i valven och man måste sörja för att våningshöjden är delbar med $20 \text{ cm} = 3 \text{ skift}$, för att mönstret skall upprepas över varje fönsterrad.

Vidare kan man mura riktig mönstermur i kryssförband med ett stort rutformat mönster som på Østre Landsret på Bredgade. Det är frestande att försöka att få mönstret att passa lika bra på höjden (våningarna) som på

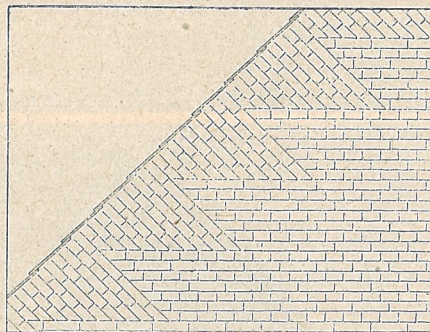

Fig. 13. Strömskift vid gavel.

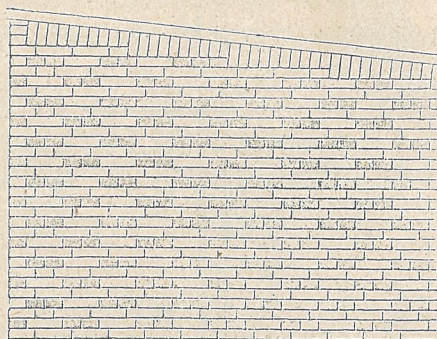
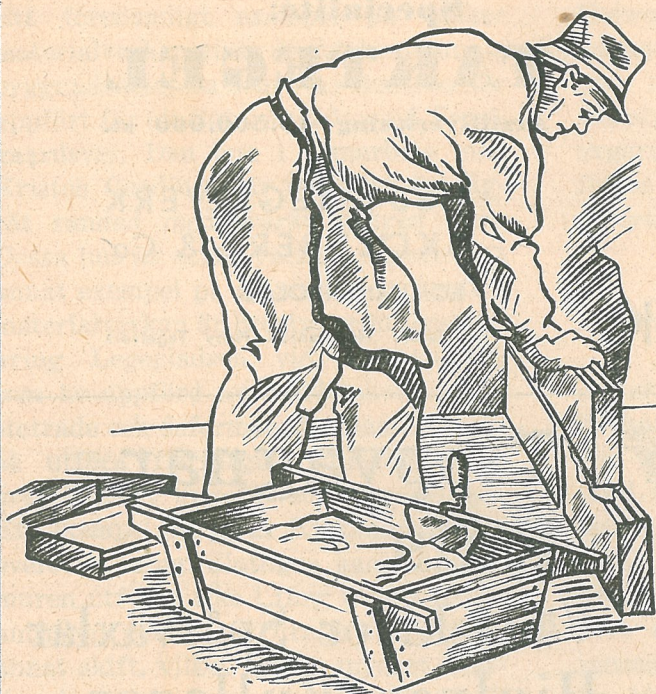

Fig. 14. Bilden visar ett stående skift längs gaveln på en byggnad med papptak. Det visade murförbandet där det i koppsskiftet ligger en löpare efter två koppar har använts vid Klockergården.

bredden (fönsteravstånden). På den av mig uppförda kommunala bostadsbyggnaden vid Aaboulevarden som folk kallar "Linoleumshuset" är mönstret 96 cm brett = 16 pettringar och avstånden från mitt till mitt på fönstren $4 \times 96 \text{ cm} = 384 \text{ cm}$. Mönstrets höjd är $107 \text{ cm} = 16$ skift och våningshöjden $3 \times 16 = 48 \text{ skift} = 320 \text{ cm}$. Det passar hela väggen runt på alla fasaderna. Fig. 15. Endast mot de fasader, som begränsa de runda hörnen, är mönstret så att säga hopsytt. Det finns också ett vackert mönster i blockförband på en villa på Frederiksberg av Herholdt. Och så har som bekant Holger Jacobsen utfört en praktfull mönstermur av gula och mörka stenar på en villa för sin bror i Hellerup.

Landets största tillverkare
av tegelmellanväggsplattor.
Vi leverera Walla-plattor
över hela Sverige.

Fråga honom

— han vet besked

att VALLA-plattorna äro lätta att
hugga och så äro de raka*...

7

goda egenskaper hos våra
mellanväggsplattor

- 1** Brandsäkra
- 2** Ljudisolerande
- 3** Volymbeständiga
- 4** Spikbara
- 5** Fria från fukt
- 6** Kemiskt neutrala
- 7** Lätta att hugga och
bila

Walla-plattornas många värdefulla egenskaper erkänns av alla byggmästare och byggherrar. De utgöra ett tillförlitligt mellanväggsmaterial, som är brandsäkert, ljudisolerande, fritt från fukt, lättarbetat och volymbeständigt. Tala med en fackman om Walla-plattornas egenskaper. Då får ni veta varför de äro de mest sålda i landet.

★

** Vår patenterade tillverkningsmetod gör att våra plattor äro absolut raka.*

TEGELBRUKSAKTIEBOLAGET WALLA — Katrineholm

Postadress: Katrineholm. Telefon: Tegelbolaget.

HEBY
TEGELVERK

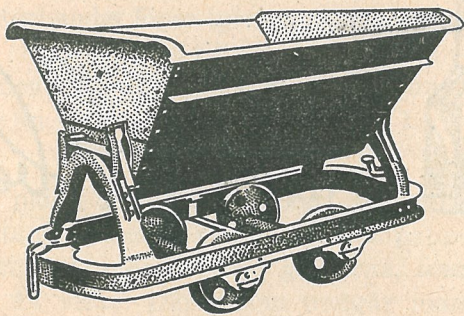
Specialité:

TAKTEGEL

Årstillverkning 10.500.000 st.

HEBY TEGELVERK
SKÖLDBERG & Co.
KOMMANDITBOLAG

Telefon: Namnanrop Heby Tegelverk

Tippvagnar
Räls

Vändskivor Spärväxlar
Hjulpar Rullager

Carl Ström A-B

Stockholm C Tel. Växel 23 54 00

All övrig järnvägsmateriel

SENNANS FASADTEGEL

maskinformat och handslaget, i vacker, röd
färgton är vida känt för sin höga kvalitet.

SENNANS TEGELBRUK -- TEL. 16 SENNAN

ÄGARE:

Aktiebolaget P. OLSON & C:o HÄLSINGBORG Växel 20750

INFORDRA OFFERT!

A.-B. FÖRENADE TEGELBRUKEN

LINKÖPING — TELEFON 201

rekommenderar sina tillverkningar av
3" x 5" x 10" lättmurtegel 1,6 ■
3" x 5" x 10" högporöst murtegel 1,2
och mellanväggsplattor

Ett föredömligt exempel på vacker materialverkan visar de två kommunala byggnadskomplex som Ivar Bentsen har uppfört för ett tiotal år sedan vid Toms-gaardsvej. Den ena i samarbete med Kristen Gording, där murytan är vågrät randad med starkt sintrad sten. Dessa hus är också vackert fogade. Ett annat exempel på maximum av kraftig materialverkan är bröstningsmuren omkring Legepladsen vid Storgaarden, som är uppförd av murklinker, starkt sintrade och deformerade. Man kan också utföra flerfärgat murverk mera oregelbundet ungefär som camouflage. Ett exempel härpå är Klokkergaardens översta våning. Slutligen kan mönstermuren utföras icke i färg utan i relief, antingen genom att draga fram vartannat skift, vilket ger en mycket kraftig vågrät randning av murverket, vilket använts bl. a. vid en villa ritad av

Helweg-Möller eller som ett stort diagonalmönster över hela fasaden. Jag har ofta haft lust att få rita ett fasadmönster, där pengarna icke spelade den avgörande rollen. I persisk arkitektur finnes praktfulla exempel på sådana murytor.

Fogning av murverk.

Jag skall härefter gå över till fogningen. Önskar man en särskilt effektiv muryta, kan man underlåta att foga. Det skall i så fall lämnas tillägg till arbetarna vid uppmurningen för att vara säker på att alla stötfogar är väl fyllda och lika djupt utkratsade. När man tar bort ställningarna skall muren blott rensas och bomhålen igenmuras. Effekten blir särdeles kraftig, när man som fasadtegel använder den mörkröda s. k.

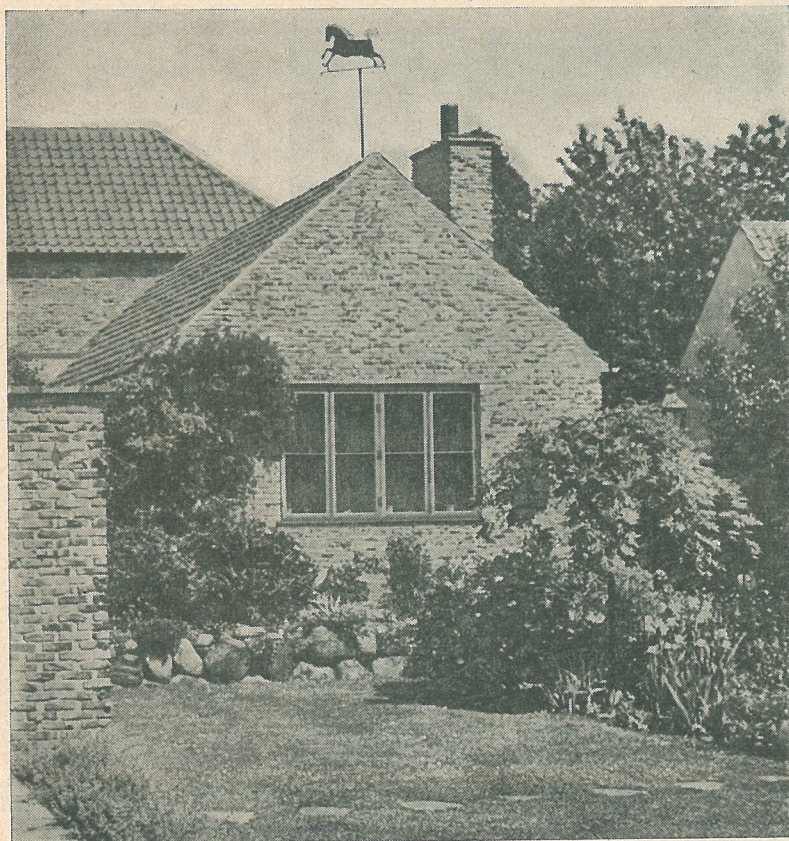

Fig. 16. Knud Brückner: Villa i Odense. Fasaderna äro murade med sintrade murklinker.

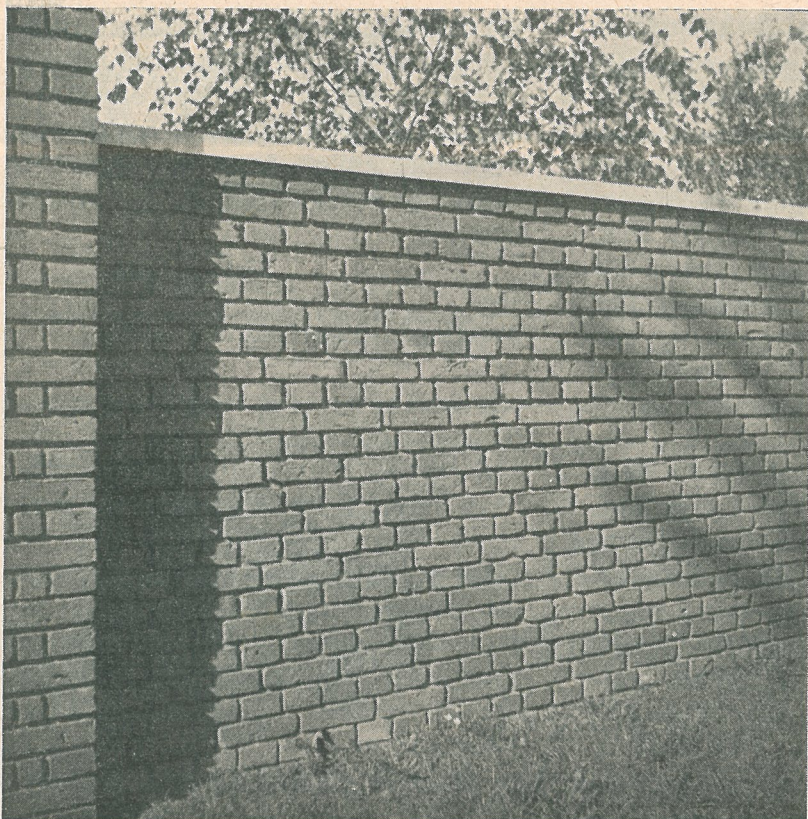

Fig. 17. Edward Thomsen och Frits Schlegel: Inhängnadsmur vid Søndermarks Krematorium murad av mörkröda Solbjergtegel. Exempel på ofogad fasadmur.

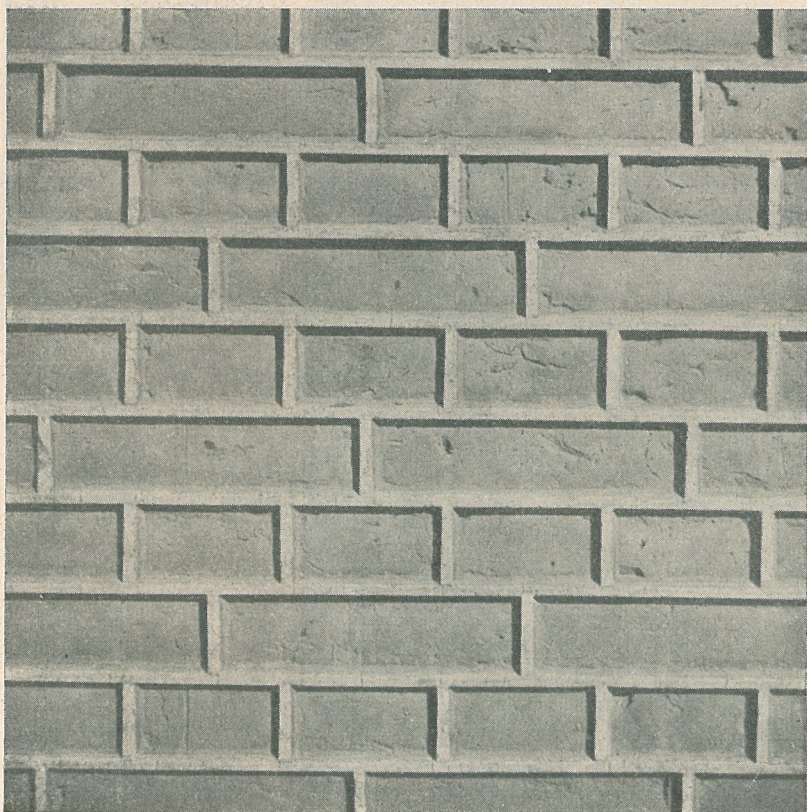

Fig. 18. Detalj av murverk fogat med Hamburgerfogar.

EN NYHET FRÅN BAHCO

Efter framställning från ett flertal tegeltillverkare ha vi, i samband med våra tegeltorkanläggningar, upptagit tillverkning av organ för transport till och från torkorna, såsom gaffel-, travers- och karusellvagnar samt hissar och sänkstolar.

Bahco-gaffelvagn, typ VGD, utföres med tio par gafflar, vardera för 10 st. tegel 7,5—25 eller 12 st. 6,5—25.

Gaffeldelning 280 mm.

Spårvidd 600 mm.

Beträffande vagnens konstruktion vilja vi särskilt framhålla:

Fyrhjulsbromsar, manövrerade med en gemensam bromsspak.

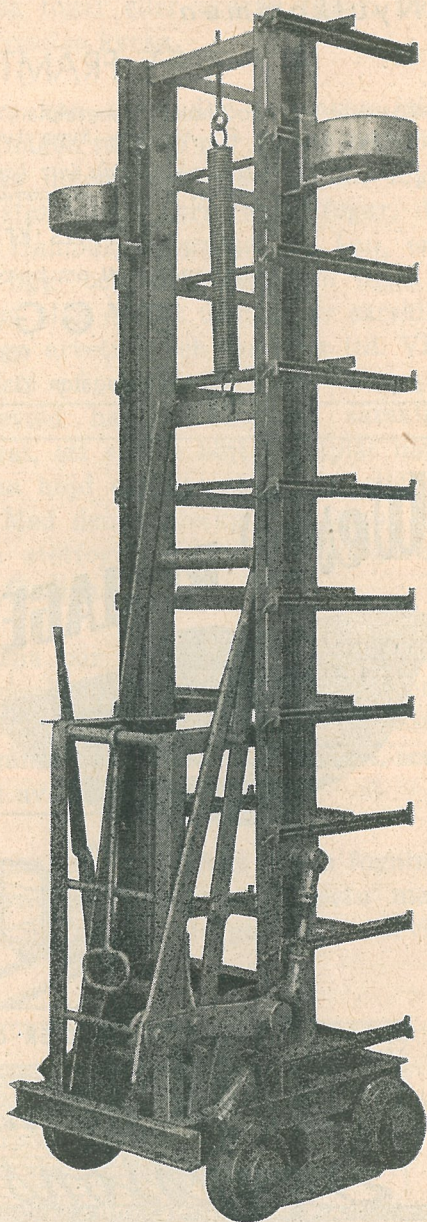
Stödrullar, för styrning vid inköningen i torkfacken.

Säkerhetsbakar, vilka automatiskt manövreras vid lyftspakens rörelser och hindra lasterna att glida av gafflarna.

Lätt gång. Hjulen äro separat lagrade i SKF-kullager, så att de kunna rotera oberoende av varandra. Härigenom erhålles en synnerligen lätt gång, vilket särskilt framträder vid körning i kurvor.

Kullagren äro helt inkapslade.

Ring eller skriv till oss för närmare upplysningar.

Ur ett större parti gaffelvagnar, som är under arbete, ha vi för närvarande ett mindre antal disponibla för leverans i början av nästa år.

AB ENKÖPINGS VERKSTÄDER

FLÄKTVERKSTÄDERNA TEL. 57

Nyutkommen

DET FRAMTIDA STOCKHOLM

Riktlinjer för Stockholms generalplan, utarbetad på Stockholms stadsplanekontor av Sven Markelius, Carl Fr. Ahlberg, Sven Lundberg, Erland v. Hofsten och Göran Sidenbladh.

"Skriften vänder sig inte bara till de kommunala organen, utan minst lika mycket till den intresserade allmänheten." Dag. Nyh.

Pris kr. 4:— inkl. oms.

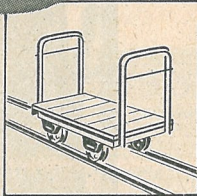
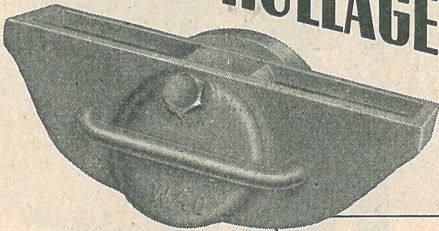
Sändes portofritt om beloppet insättes på vårt postgiro Nr 3124.

BYGGMÄSTAREN

Förlagsavdelningen

Kungsgatan 32 - Stockholm - Tel 23 31 05

Wesco RULLAGER

WESCO RULLAGER äro lättgående varaktiga och oljebesparande.

Sonessons

A.-B. WILH. SONESSON & Co
Stockholm Malmö Göteborg

A.-B.

Lomma Tegelfabrik

Lomma. Tel. 2 & 4.

Vi uppföra fabrikkorstenar.
Reparationer utföras.

Bland byggda skorstenar märkas:

Halla A/B, Kotka, Finland	87 m.
Orebro Pappersbruk, Orebro	75 "
A/B Mölnbacka Trysil, Deje	65 "
Svenska Sockerfabriks A/B, Arlöv	61 "
Lidköpings Sockerfabrik, Lidköping	50 "
Adolf Bratt & Co, Göteborg	50 "
Fengersfors A/B, Tösse	50 "
Munksjö A/B, Jönköping	45 "
A/B Papyros, Mölndal	43 "
Sandvikens Järnverks A/B, Sandviken	40 "
Surte Glasbruk, Surte	40 "
" " "	32 "
" " "	32 "
Malmöhus Läns Sjukvårdsinrättningar, Lund	38 "
Länslasarettet, Karlstad	35 "
Karlshamns Elektricitetsverk, Karlshamn	35 "
Statens Järnvägar, Boden	30 "

Ni som skall bygga för framtiden använd

och anlita

TEGELKONTORET I BORÅS

Tel. Växel 17170

Fig. 19. Povl Baumann: Port mot Larslejstraede i egendomen Nørrevold 32—34. Fasaden har fogats med Hamburgerfogor. Den djupliggande smygen mellan den fogade portomfatningen och den vitmålade ytan är struken med svart oljefärg. Portens sockelmur har behandlats på samma sätt.

solbjergsstenen, första gången använd av Edv. Thomsen och Schlegel vid krematoriet på Roskilde Landevej. Fig. 17. Ett vackert exempel på denna fasadbehandling ser man vid Fiskers Vesterøhus och Knud Hansens hus i Bispeparken. Särskilt det sistnämnda har en mycket vacker materialverkan, trots att det endast är murat av gult murtegel, men säkert av utvalda stenar.

En ungefär liknande effekt, som vid en ofogad mur kan man uppnå genom att foga med starkt indragna fogor. Det har använts en hel del, men är icke särskilt billigt.

Den vackraste fogen i förhållande till priset uppnår man enligt min mening genom att använda vanligt murbruk tillsatt med vitkalk och stryka alla fogarna, både vågräta och lodräta, med ett järn, så att de bli något intryckta och tegelstenarnas kanter överallt stå fria. Det ger en stark och ren fog.

Vid mera utsirade hus, murade t. ex. av gult fasadtegel kan man använda s. k.

brända fogar eller skurna fogor, som vid Trinitas kyrka.

Vidare kan man, där pengarna icke spela någon roll och när husets arkitektoniska indelning svarar därtill, foga med starkt framspringande fogor, de s. k. Hamburgerfogarna. De kan, om både ligg- och stötfogar skall ligga i samma plan endast utföras av särskilt duktiga arbetare och tar lång tid. Vid fasaden på Järnindustriens hus på Nørrevold har använts en särskild apparat, ett stycke böjt bleckplåt med samma höjd och utsprång som stötfogen. Med denna bleckplåt utföres sålunda stötfogarna, sedan liggfogarna voro färdiga.

Fogarna bör kroppas om alla lodräta och vågräta hörn vilket icke är så enkelt. Där de möter andra material måste övergången klaras på särskilt sätt, som synes av fig. 19.

Om man icke vill utföra denna fogning på synliga brandgavlar, måste man draga in fasaden vid gavlarna, varvid

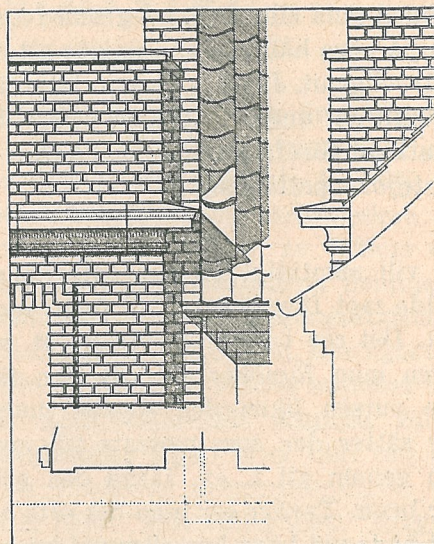

Fig. 20. Povl Baumann: Egendomen Nørrevold (32—34). Detalj av avslutningen vid hörn. Fasadens Hamburgerfogor övergå i brandgavels vanliga fogor.

den finare fogen kan övergå till den normala fogen, som därefter drages runt om gaveln och gårdsfasaden. Fig. 20.

Den s. k. skrapfogen skall man akta sig för. Den bör i varje fall endast användas vid handslaget tegel och man bör noga se efter att muren rensas mycket ordentligt efter fogningen, så att det icke sitter en tunn hinna av slam från fogbruket på teglet, vilket helt tar bort teglets röda färg. Att skrapfoga fasader, som murats av vanliga släta murtegel ser mycket fult ut, i synnerhet om fogarna har en varm, gulaktig ton och fasaderna samtidigt är försedda med balkonger och burspråk, som går i cementens smutsiga, fadda, kalla grå ton. Tyvärr se de flesta bostadshus och vilor ut på det sättet.

Som en huvudregel vid all fogning gäller att fogen skall vara ljusare än stenen och slätare. Jag vill här gärna avråda från användning av färgade fogar. Det kan helt säkert ge en vacker avståndsverkan att foga röda fasader med röda eller bruna fogar eller gula fasader med gula eller t. o. m. gröna fogar, men på nära håll tycker jag inte att det ser trevligt ut. Jag har i varje fall själv undvikit det under de senare åren, därför att det förefaller mig smaka litet av konstgjord patinering.

Jag vill samtidigt på det enträgnaste avråda mot färgat bruk till fogat murverk. Det ser i regel förfärligt ut, antingen man försöker att låta den färgade putsen likna den fogade muren eller sätter den som motsats till murtan genom att t. ex. färga den grön eller brun. Tyvärr ser man det ofta använt både vid höga hus eller vid bungalower. Däremot ser all vitkalkning praktfull ut till fogat murverk, både av röda och gula stenar, antingen det är

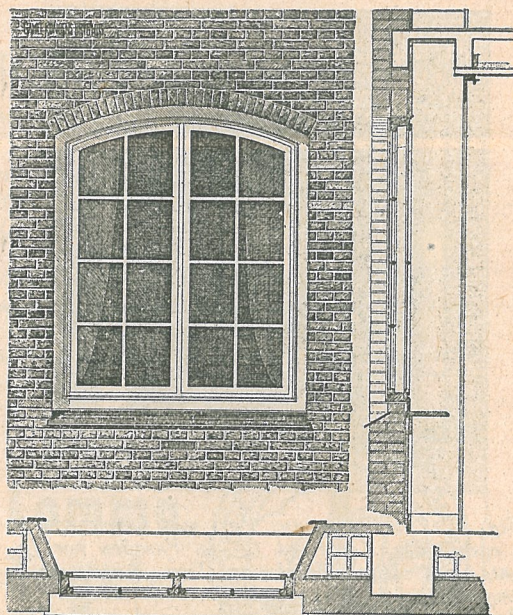

Fig. 21. Povel Baumann: Fönster, med fönstersmygen vitfärgad på fönstrets fyra sidor. Observera, att smygen är vitfärgad icke endast i botten utan ända fram till den fogade fasaden, hur solbänken av skiffer inpassats i skiftgångarna, samt hur den sista fogen i det bågformiga valvet, den horisontella liggfogen och fogen i bågens överkant skära varandra i en punkt. Observera även att fogen i bågens överkant icke sammanfaller med en liggfog, utan går halvvägs upp i skiftet ovanför.

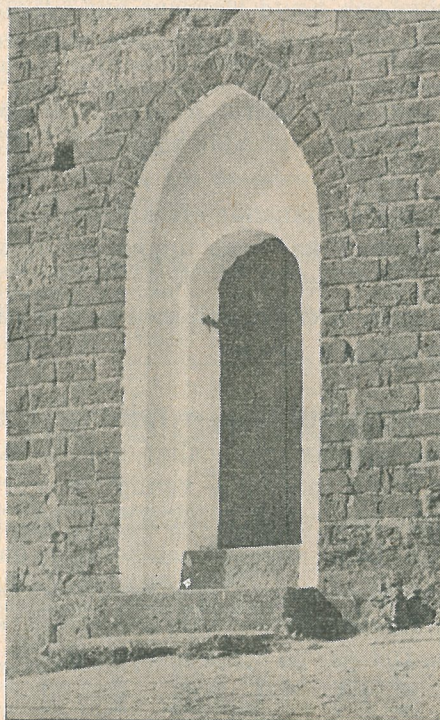

Fig. 22. Port till tornet på Haraldsted Kirke, fotograferad av veterinär Erik Mikkelsen.

vita blindingar, smygar, gesimser, pilastrar eller portaler o. dyl. Man kan se hundratals exempel därpå, hos gamla hus och kyrkor. Man bör i så fall vitkalka icke blott botten på blindingarna och smygarna utan ända fram till den fogade murens yta. Fig. 22. Man har skäl till att vara något betänksam vid användande av sådan vitkalkning vid höga bostadshus på grund av att den nödvändigt måste underhållas. Medan den fogade muren gärna vill patinera och mörkna, skall vitkalkningen stå skinande vit, ja, den blir bara vackrare och mjukare, ju fler gånger den kalkas och ju mörkare muren blir.

I stället för att foga kan man också slamma murytan, det sker bäst på poröst tegel, som är murat med baksidan utåt. Min erfarenhet är den, att det

bästa resultatet erhålles, när man slipar stenarna nästan rena och bara alla fogar och ojämnheter fyllas, men det kan också utföras så, att det kommer ett tunt lager av murbruk över hela murytan, som på det av Ivar Bentsen och Kaare Klint restaurerade Frederiks Hospital. Vid slamningen tycker jag att man gott kan använda färgat murbruk, resp. gul eller röd, när det göres riktigt. Som ett sorgligt resultat kan nämnas Ryparken I vid Lyngbyvej, medan Ryparken II kallad Lundevænget, som jag också har varit arkitekt för, är riktigt utförd. En något liknande verkan som vid slamning fås genom att fylla fogarna med murbruk och torcka muren absolut ren efteråt med en säck. Denna metod har använts med gott resultat av Ivar Bentsen i gamla Dage i Holbaeck.

(Forts. i nästa nummer.)

FRÅN SKRÅHANTVERK TILL BYGGNADSINDUSTRI

Om husbyggen i Stockholm under 100 år, av Georg Hesselman, Tidskriften Byggnästarens förlag, Stockholm 1945. 252 sidor med illustr. och planscher. Pris med klottrygg Kr. 30: —, i halvfr. band Kr. 40: — excl. oms.

Detta arbete är i högsta grad värt att uppmärksammas av alla som syssla med eller intressera sig för byggnadsverksamhet och borde ha lika stort intresse för byggmästaren som för arkitekten och konstruktören. Det är ett stycke stockholmsk byggnadshistoria, omfattande tiden 1840—1940, berättad på ett ledigt och trevligt sätt och illustrerad med förnämliga avbildningar.

Stockholm var vid förra århundradets mitt en jämförelsevis liten stad och innevånarantalet utgjorde år 1840 endast 83.629 personer. Bebyggelsen utgjordes huvudsakligen av trähus och endast de inre stadsdelarna dominerades av stenhus. Gasbelysningsaktiebolaget i Stockholms gasverk, Klaragasverket, byggdes på av staden upplåtet område åren 1852—53. Stadens första vattenledning togs i bruk 1861 och den första moderna avloppsledningen var färdig 1864. "Bekvämligheten" byggdes i ett hus på gården eller inrymdes på vinden. Den första torrklosetten fick man 1856 då Joseph Marino utannonserade sin patenterade Closett (Prevet

Stolen) om vilken han meddelade "att den utan ringaste olägenhet kunde anbringas i boningsrum" och att han "tillverkade den i vilken storlek som helst".

Hesselman berättar om den första trottoaren, som 1844 lades utanför ett elegant hus på Regeringsgatan, om kullerstenen som via olika gatubeläggningar utbyttes mot asfalt om det elektriska ljusets intåg och om tillkomsten av den ena efter den andra av våra nutida bekvämligheter, som i dag anses nödvändiga i en modern samhällsbyggnad.

Materialåtgången i Stockholm på 1850-talet, behandlas ganska ingående i ett kapitel och ger en intressant bild av vilka material en byggmästare hade till förfogande.

Den sten som erfordrades för grundläggningen togs från närliggande berg. Bergbörningen utfördes för hand och krut var sprängämnet. Stubintråden började användas 1846 och kallades att börja med för säkerhetsrör.

På de tomter där mursand fanns tillvaratogs denna omsorgsfullt vid schaktningen, men till största delen togs den från Brunkebergsåsen som då nådde 22 m över nuvarande Brunkebergstorg.

Teglet togs från i staden, eller dess omedelbara närhet, belägna bruk. Sålunda slogs 2 millioner tegel till Stockholms slott vid Kaknäs på norra Djurgården. Efter hand som leran och veden för bränningen tog slut flyttade bruken längre inåt Mälaren och teglet fraktades med båtar till staden.

Av trävaror fanns det givetvis betydligt mindre urval än i dag. Till ställningar användes rundtimmer. Man hade plankor av 6—16 alnars längd och 8—11 tums bredd samt 2 och ända till 6 tums tjocklek.

Gjutjärn eller tackjärn, som benämningen var på den tiden, användes till bärande balkar, balkongplattor, balkongräcken och takplattor.

Författaren beskriver uppförandet av flera monumentala byggnader i Stockholm inte bara med ord utan även med avbildningar av dåtida byggnadsritningar och med förnämliga fotografier.

Det mest betydande byggnadsarbetet, sedan Stockholms slott byggdes, nämligen Nationalmuseum, uppfördes under åren 1846—1865 och kostade, när det slutligen var färdigt, 2.200.000 kronor.

Ett flertal av de byggnader, som beskrivas i boken, finnas ej längre till. T. ex. det vackra Wallenbergska huset, ritat av prof. Scholander. Senare efterträtt av en praktbyggnad det Davidsonska huset, som för några år sedan fick lämna plats för Ätvidabergshuset.

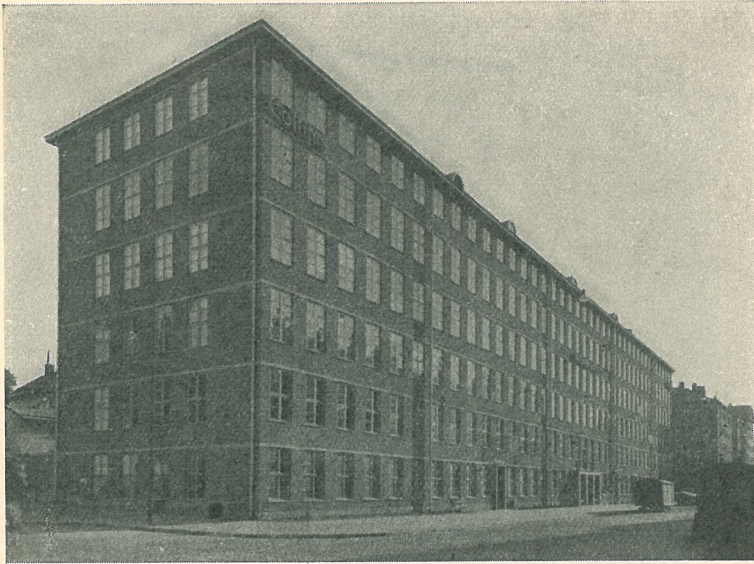
Det skulle föra för långt att referera de talrika och intressanta uppgifter detta arbete innehåller. Förteckningen i boken upptar icke mindre än omkring 400 byggnader samt en omfattande förteckning över yrkesmän och företagare i byggnadsbranschen.

R. Ea.

Rem-, kugghjuls & linsmörjor, presennings- & remoljor,
remvax, remmar & oljor.

A. E. FERNSTEDT & C:o

Tel. 107 - MOTALA - Etabl. 1890.

Collijns Fabriker.

Rött fasadtegel.

Mälardalens röda fasadtegel
i
Collijns Fabriker

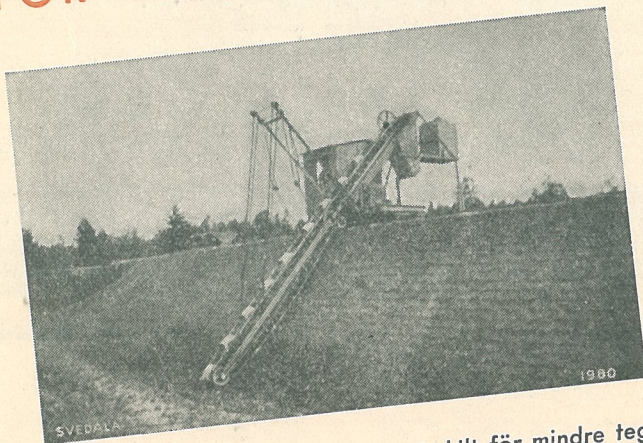
A.-B. MÄLARDALENS TEGELBRUK

Eriksbergsgatan 27

STOCKHOLM

Telefon 233365

EN SVEDALA GRÄVMASKIN FÖR MINDRE TEGELBRUK

SVEDALA grävmaskin QRS 10 är byggd särskilt för mindre tegelbruk för att göra det möjligt även för dessa att vinna de fördelar, som följer med maskingrävning av leran i jämförelse med grävning för hand.

Några av fördelarna äro: lägre grävningsskostnad; bättre blandning av leran från de olika skikten i lergropen; förarbetning av leran genom att skoporna under grävningen avskala banken i tunna skivor. Vidare är det möjligt att, om man så önskar, gräva i avsatser, så att olika lager av leran kunna upptagas var för sig.

LITA PÅ BJÖRNSTARKA
SVEDALA MASKINER!

SVEDALA tillverkar alla slags **TEGELBRUKSMASKINER**

Kompleta nyanläggningar och modernisering
av äldre bruk projekteras.

A-B. Åbjörn Anderson, Svedala

STOCKHOLM
Fridhamnsplan 29
Tel. 512485, 512495

KARLSTAD
Tel. 12887

FALKÖPING
Tel. 487

FALUN
Tel. 1395

GÖTEBORG
Norra Hamngatan 36
Tel. 112634, 112635